

GINTARAS BERESNEVIČIUS

Langobardai prie Baltijos

PAULIAUS DIAKONO, SIMONO GRUNAU IR ERAZMO STELOS
KRONIKŲ PARAŠTĖSE

Religija ir istorija

Agelmundas, radęs Lamissio tvenkinyje, įsakė jį ištraukti ir paskelbė, kad tai bus didis vyras. Tada liepė perduoti jį žindyvei ir rūpestingai globoti. Vardas pamestinukui suteikiamas pagal jo radimo aplinkybes. Daug nuveikęs ir paliudijęs savo narsą, Lamissio po Agelmundo mirties išrenkamas langobardų karaliumi.

Tai stebuklingo kūdikio, rasto nepaprastomis aplinkybėmis ir globojamo lėmies, mitologinis vaizdinys, dažnas įvairiose legendose. Be abejo, jis primena Lizdeikos atradimo epizodą iš Lietuvos metraščių legendinio ciklo. Tai, kad radimo vietos (tvenkinys ir lizdas) opozicinės, nieko nekeičia, nes tiek tvenkinys, vanduo atveria erdvę į sakralų chtoniškąjį požemių pasaulį, tiek oras, dangus, paukščio lizdas veda į dangiškąją sakralinę erdvę; ir žuvis, ir paukštis – mitiniai tarpininkai. Langobardų religijoje atrodo stipresnis chtoniškasis pradmuo (tai dar aptarsime), tad ir Lamissio randamas vandenyje. Lizdeika aptinkamas paukščio lizde, nes lietuvių religija – labai dangiška. Ir vienas, ir kitas asmuo įgyja sakralios (ar pasaulietinės) valdžios įgaliojimus jau lopšyje. Yra duomenų apie šamanistinę tokių vaizdinių genezę (didieji šamanai randami lizduose, kur juos auklėja erelio pavidalo dvasia-globėja, jie būna susiję su vandeniu, žuvimis, nardymu, nunėrimu į kitą pasaulį).

M. Strykowski rašo, kad Lizdeika, „pagonių lietuvių vyskupas“¹², „Gedimino

¹² Įdomu, kad M. Strykowski, kitaip nei Prūsijos autoriai, krivio ar krivių krivaičio nevadina „pagonių popiežiumi“; P. Dusburgietis to nevengia, šitaip lygina kelis kartus. Tai galėtų reikšti, kad čia prūsų ir lietuvių tradicija turi specifinių skirtumų, ir Lizdeika vadinamas „vyskupu“ lietuvių tradicijos kontekste; popiežiumi jo pavadinti tos religijos sankloda neleidžia.

tėvo Vytenio laikais buvo rastas erelio lizde vienoje girioje prie didžiojo kelio. O kiti sako, kad pats Vytenis jį rado švarutėliame lizde ant medžio pakabintą ir liepė jį padoriai auginti kaip sūnų. O kai užaugo, parodė nepaprasto žmogaus gabumą. Iš to matyti, kad jis yra kokios nors įžymios ar kunigaikščiškos giminės, bet turbūt iš pavydo dėl viešpatavimo dar vystyklusose šitaip į girią ištremtas pamotės ar patėvio [...]. Kunigaikščio dvare išauklėtas, pagal pagonių mokslo tvarką buvo išauklėtas žvaigždžiažinystės, sapnų aiškinimo [...]. Paskui, Gedimino laikais, net vyriausiuoju pagonių apeigų vyskupu tapo ir buvo vadinamas Krivių Krivaičiu“ (Kriwe Kriwejto – BRMŠ, II t., p. 555-557, vertė D. Urbas). Albertas Vijūkas-Kojelavičius suteikia pasakojimui rišlesnį pavidalą: „Lizdeika buvo vyriausiasis žynys, arba, tėvų kalba, Krivė Krivaitis. Jis, kitados dar kūdikis girioje erelio lizde arba, pasak kitų, lopšyje, ant medžio pakabintame, paties Vytenio medžiojant surastas, jo paliepimu dievų tarnybai išauklėtas ir iš mažens šventąsias tėvų paslaptis pažinęs, tuo metu buvo laikomas geriausiu slėpiningų ženklų aiškintoju“¹³ (vertė L. Valkūnas).

Čia reikėtų pridurti, kad toks siužetas egzistuoja ir viduramžių rinkinyje „Gesta Romanorum“. Jį sudaro viduramžiais populiarūs pasakojimai apie romėnų laikais nutikusius įvykius, kur figūruoja istoriniai ar nebūtinai istoriniai vardai, stipriai painiojama chronologija, pasakų elementai susipina su legendomis. Metai, kada šis rinkinys susiformavo, tiksliai nežinomi, bet patys siužetai dažniausiai yra archaiškesni už jų rinkinio sudarymo laikotarpį. „Gesta Romanorum“ buvo labai paplitusi lektūra, vienas populiariausių viduramžių tekstų. Vienoje pasakoje, kur veikia karalius Hanibalas, atrandame tokį siužetą – medžioklės metu medyje randamas berniukas, kuriam išpranašaujama didelė valdžia. Po įvairių pasakiškų atsitiktinumų ir nesusipratimų, nepaisant Hanibalo priešini-mosi, jaunuolis veda valdovo dukterį ir tampa karaliumi¹⁴. Toliau siužetas – klasikinės pasakos, bet šis intarpas sutampa su Vytenio-Lizdeikos epizodu, beje, būsimasis valdovas randamas medžioklės metu.

Žinoma, norint galima manyti, kad Lizdeikos-Vytenio epizodas Lietuvos istorikų pasiskolintas iš „Gesta Romanorum“, tačiau tą galimybę nereikšminga paverčia labai plačios šamanizmo paralelės, susijusios su šia legenda: Lizdeika išties randamas taip kaip didieji šamanai.

Motyvo įterpimas į „Gesta Romanorum“ greičiau patvirtina tam tikrą „baltiškai šamanistinio“ elemento įsiskverbimą į europinį pasakojimų lauką, arba tiesiog jo įprastumą šiame lauke. Lizdeikos legenda byloja apie vieną iš daugelio ritualinių „atradimų“ – tiek būsimų valdovų, tiek žynių ir šamanų. Matyt, būta daugelio paeiliui sekusių epizodų, pasikartojančių lygiai kaip reinkarnavusio Dalai Lamos atradimai. Galimas dalykas, kad ši Lizdeikos legenda tiesiog iliustruoja nustatytą mitinę sakralinio asmens „legitimacijos kūdikystėje“ tvarką, arba ji įterpta iš daug senesnių klodų. Gal tai buvo ir kuo nors išskirtinis atvejis, legitimuotas religinės legendinės tradicijos pagrindu: būta gandų, kad Lizdeika buvo šitaip išgelbėtas vienas iš sąmokslan įsipainiojusių ar nelaimėn patekusių Lietuvos kilmingųjų palikuonių¹⁵.

Toliau „Langobardų istorijoje“ pasakojama, jog sykį Agelmundo vedami langobardai prisiartino prie vienos upės, tačiau brastą nuo jų gynė amazonės; buvo sutarta dėl dvikovos, kurios nugalėtojas laimėtų langobardams netrukdomą per-

¹³ Vijūkas-Kojelavičius A. Lietuvos istorija. – Kaunas, 1989. – P. 206.

¹⁴ Gesta Romanorum. Das alteste Marchen- und Legendenbuch des christlichen Mittelalters. – Leipzig, 19(?). – P. 263-273.

¹⁵ Plg. Beresnevičius G. Baltų religinės reformos. – V., 1985. – P. 176-179.

sikėlimą, jei laimėtų amazonė – jie atsitrauktų. Lamissio kovojo su amazonė ypač narsiai, net plaukte, ir ją užmušęs nusipelnė didžią šlovę, o langobardai galėjo persikelti per upę. Paulius Diakonas čia pat suabejoja, ar amazonės kada būtų galėjusios pasipainioti langobardams skersai kelio, nes jos seniai buvę išnykusios.

Amazonių gyvenamosios vietos tradiciškai siejamos su Donu-Tanajumi (Tanais), Skitijos, Sarmatijos rytiniais pakraščiais. Galbūt amazonės nužudymas simbolizuoja Lamissio kovą su motinos, jį pametusios, kompleksu, bet tai palikime psichoanalizei. Čia galima įžiūrėti reikšmių, susijusių su Lamissio sakralumu ir šamanizmo tradicija, – amazonė gali reikšti burtininkę, piktą moters pavidalą priėmusią dvasią, „laumę raganą“, su kuria kaunasi herojus. Kova vyksta upėje – prisiminkime Lamissio sąsajas su vandeniu, moteriškos mitinės simbolikos ryšį su drėgme, vandenimis. Galimas dalykas, kova vandenyje turi mitologinį užtaisą, nes vanduo yra moteriška erdvė, tad amazonė kaunasi „savo pasaulyje“, bet tai ir Lamissio pasaulis – jis rastas vandenyje; dėl to jis ir nugali.

Beje, šis pasakojimas gali būti ir istorinė reminiscencija apie visiškai tikėtiną langobardų susidūrimą su kažkokiomis karingomis damomis. Antikos autoriai mini ir keltų, ir germanų moterų kovingumą, dalyvavimą mūšiuose. Tam tikros moterų grupės, susibūrusios kažkur Vidurio Europoje, kariniai žygiai nėra visai neįtikėtinas dalykas. Remiantis antikinė tradicija, galima spėti, kad langobardai priartėjo prie Dono-Tanajaus, amazonių žemių.

Persikėlę per upę, kaip toliau pasakoja Diakonas, langobardai ilgesnį laiką praleido kitame krante, kur jie, nesitikėdami nieko pikto, prarado budrumą. Naktį bemiegančius stovykloje juos užpuolė bulgarai – daugelį nužudė, dar daugiau sužeidė, užmušė net karalių Agelmundą ir jo vienintelę dukrą nusitempė į nelaisvę.

Atsitokėję nuo antpuolio, langobardai Lamissio išsirinko karaliumi. Šis jaunas ir stiprus valdovas surengė puolimą prieš bulgarus, kad atkeršytų už savo tėvio Agelmundo mirtį. Tačiau langobardai, vos išvydę priešą, pabėgo į stovyklą. Lamissio ėmė šaukti ir juos gėdyti, kviesti kovon, primindamas, kad nelaisvėn pateko karalaitė, mokydamas, kad daug sykių geriau yra savuosius apginti mūšyje, tegu ir rizikuojant gyvybe, nei tapti nekilingų vergų tauta ir pajuoka priešams. Po ilgų grasinimų, gąsdinimų ir pažadų Lamissio galiausiai pavyko sukurstyti jų ryžtą, jie užpuolė priešą, nugalėjo ir laimėjo didelį grobį. Nuo tol langobardai tapo mitresni kariai.

Panašų siužetą pasakoja S. Grunau. Dar neįgudę kariauti prūsai kaunasi su mozūrais; galbūt „mozūrų“ vardas čia slepia kokius nors avarus, akacirus, hunus ar kitus pietų kaimynus, praėityje besikeitusius baltų masyvo pietuose ir vėliau įvardytus pagal S. Grunau laikais žinotą kaimynystę. Suprantama, tai išties galėjo būti kovos su slavais, atsiradusiais prūsų pašonėje, tačiau tautų kraustymosi laikotarpio pabaigoje, kurią aprašo E. Stela ir S. Grunau, V–VI a., slavams atsirasti piečiau prūsų dar kiek per anksti, nebent S. Grunau, kas irgi tikėtina, būtų lengvai „nutrynęs“ šimtmetį kitą. Bet V–VI a., kimbrų-skandų išsilaipinimo ar alanų atsikraustymo metu, slavai dar negalėjo būti tiesioginiai Prūsijos kaimynai. Jie ypač greitai priartėjo iki Naugardo, įsitvirtina apie Kijevą, tačiau iki prūsų ir Lietuvos prisislenka vėliau, jų pasienyje atsiduria tik VII–VIII a.

Pasak S. Grunau, prūsai, jo vadinami brutonais ar brutais, kaunasi su mozūrais, ir šie nužudo krivių krivaitį, laikomą absoliučiu prūsų lyderiu. Prūsai lyg ir nugali mozūrus tolesnėse kautynėse, bet nesugeba pergale pasinaudoti – negalėjo priešų persekioti, kadangi turėjo išsirinkti naują krivaitį ir vėl paskirti naujus vaidelotus (BRMŠ, II t., p. 118-119). Panašumas į langobardų kovas aki-

vaizdus, jei prisiminsime karaliaus ir krivio sutapatinimą; po to karas tęsiamas su permaininga sėkme, iki nusistovi šiokia tokia taika. Suprantama, tai karo realijos: panašumas gali būti atsiradęs ir todėl, kad, be vado ar aiškaus jo įpėdinio, niekur nekariaujama. Bet ir langobardai, ir prūsai vadą renkasi. Kitoje vietoje S. Grunau rašo, kad prūsus į karo žygį kviesdavo ir ragindavo krivių krivaitis. Raginimas kautis remiamas dievų autoritetu ir gausiomis išgertuvėmis (BRMŠ, I t., p. 96 ir kt.). Tai, kad nuo tam tikro laiko prūsai tampa labiau įgudę kariauti, irgi pažymima S. Grunau kronikoje, – atvykėlių paveikti jie tapo girtuokliai, o „laikui bėgant – ir žiauriais kariais“ (BRMŠ, II t., p. 91). Viena nuo kito neatsiejama.

Kai mirė antrasis langobardų vadas Lamissio, vietoj jo valdyti pradėjo Lethu. Šis nugyveno dar maždaug keturias dešimtis metų, o paskui karaliauti ėmė jo sūnus Hildehokas. Pastarajam mirus, valdė Gedeonas.

Šioje vietoje Diakonas pereina prie įvykių, kurie jau yra vadinami istoriniais. Trumpai apie juos.

490 m. langobardai įsiveržia į Rugilandą. Tai vėl tik jų dalis, nes likusieji, narsieji *Bardi*, lieka tėvynėje, apie kurią mes nieko nežinome (sic!) ir atrodo, kad vėliau dar palaikomi ryšiai su jais. Langobardų kelias galėjo eiti per Sileziją, Moraviją, Karpatų Dunojaus link – bet tai prielaidos. Atrodo, kad bulgarus, minimus „Langobardų istorijoje“, tiksliau – hunus, jie sutriuškina V a. pradžioje prie Šiaurės Karpatų, ties Vyslos aukštupiu¹⁶. Mano požiūriu, galėjo būti veikiama iš bazių Prūsijoje. Tad lyginant kronikas regisi, jog S. Grunau minima kimbrių-skandų ir ulmiganų sąjungos kova, t. y. brutenų kova su mozūrais, geografiškai koreliuoja su tokia langobardų karų eiga.

487–488 m. Odovakaras sutriuškina rugijų karalystę (dabar – Žemutinėje Austrijoje), 490 m. langobardai, vadovaujami karaliaus Godeoko iš Lethingerių giminės, įsiveržia į ištuštėjusį kraštą. Rugilande jie praleidžia dešimtmetį. Šiuo metu, valdant karaliui Claffo, jie priima arijoniškos pakraipos krikščionybę. Tuo metu herulai, esantys savo galios viršūnėje, įveikia langobardus ir priverčia mokėti duoklę, tačiau, valdant karaliui Tato, langobardai sukyla ir 505 m. kruvina mūšyje visiškai sutriuškina herulus – visiems laikams. Toliau, vadovaujami karaliaus Wacho, jie plečia savo teritorijas Vidurio Europoje, ir prasideda jų klestėjimo metas. Jie valdo Panoniją, Moraviją, Bohemiją, dinastinėmis santuokomis įeina į to meto didžiųjų Vidurio Europos galių lauką, susigiminiavę su tiuringų, frankų, gepidų valdovais, Bavarijos hercogais. 540 m. mirus Wacho, ima valdyti mažametis Waltaris. Jį po mirties pakeičia lig šiol regentu buvęs Audoinas (apie 546 m.). Langobardai suartėja su gepidais, bet sykis nuo sykio santykiai suyra ir vyksta karai. 567 m. mūšyje langobardai, susivieniję su avarais, beveik visiškai sunaikina gepidus. Tačiau greitai pasirodo, jog klastingi ir galingi avarai daug pavojingesni už gepidus. Dalis langobardų tarnauja Šiaurės Italijos kariniuose junginiuose, jie susipažįsta su vietos sąlygomis, keliais, perėjomis; bendra langobardų nuostata susirasti naują tėvynę pasidaro labai kryptinga. Šiaurės Italijoje tuo metu susilpnėja politinės ir karinės jėgos, atšaukiamas Bizantijos karvedys Narsesas. Langobardai, vadovaujami Audoino įpėdinio Alboino, lydimi ir nemažo skaičiaus kitų tautų, 568 m. balandžio 2 d. pajudėję, jau gegužę įsiveržia į Šiaurės Italiją ir užklumpa romėnus visiškai nepasiruošusius¹⁷. Čia jau prasideda kitas langobardų istorijos tarpsnis.

¹⁶ Schmidt L. Allgemeine Geschichte der germanischen Völker. – München und Berlin, 1909. – P. 79.

¹⁷ Ten pat. – P. 76-82.

Langobardų kultas ir jo sąsajos su baltų religija

Langobardai priėmė krikščionybę, tačiau jų tauta nepaprastai ilgai laikėsi senųjų apeigų bei tikėjimų, kartais, atrodo, išliko net ištisi ritualai. Užėmus Italiją, didelė langobardų dalis dar tebebuvo nepakrikštyta, o ir pakrikštytieji neatrodo labai entuziastingai puolę į naujojo tikėjimo glėbį; jų veikla niekaip nesisiejo su bažnyčios įtakos didinimu, kaip buvo Bizantijos ir Frankų imperijoje. Negarsėjo langobardai nei savais šventaisiais, nei jų kultu. Apie VI a. vidurį įvykęs langobardų elito krikštas nebuvo masinis, iš pradžių vyravo arijoniška pakraipa. VII a. pradžioje langobardų miestuose greta arijonų vyskupo jau buvo vyskupas katalikas. Visas šis nekatalikiškumas – pačioje Romos pašonėje, europiniame katalikybės centre. Pirmasis karalius katalikas, įveikęs arijonų ereziją, – Liutprandas (VIII a. pr.), tačiau su erezijomis grumtis sekėsi lengviau nei su pagonybe.

Apie senuosius langobardų tikėjimus pernelyg daug nežinome, ir apskritai užuominų apie juos rankiojimas pareikalautų didelio darbo, o rezultatai nebūtų reikšmingesni nei žinios iš mums prieinamų šaltinių, aprašančių reliktinius tikėjimus ir vieną konkretų ritualą gana nuodugniai ir palyginti plačiai (kiek galima tikėtis plataus aprašymo iš krikščioniškos raštijos, o ypač – hagiografijos, radikaliai priešingo pagonybei žanro). Mūsų pagrindinės žinios apie langobardų tradicinę religiją iš esmės yra jau iš to laikotarpio, kai jie atsidūrę Italijoje. Ankstyvesnės legendinės nuotrupos (Odino-Frėjos epizodas) priskirtinos bendrai germaniškų tikėjimų grupei, tačiau langobardų ritualai Šiaurės Italijoje nuo įprastinių germaniškųjų skiriasi.

Tyrinėtojas Otto Abelis, „Langobardų istorijos“ vertėjas į vokiečių kalbą, pastebi, kad dar popiežius Grigalius turėjo raginti langobardus atsiversti, o Spoleto hercogas Ariulfas, miręs 601 m., tebebuvo pagonis. Nesunku įsivaizduoti, kas darėsi žemesniuose langobardų sluoksniuose, jei dalis diduomenės oficialiai veikė ir valdė nepakrikštyta. Grigalius savo dialoguose pasakoja, kad 579 m. būrys langobardų, giedodamas ir šokdamas, demonams paaukojo ožkos galvą. Abato Atalo biografijoje rašoma, kad karaliaus Arioaldo laikais vienuolis Morovėjus miške netoli upės užtiko pagonišką šventvietę, mėgino ją sudeginti, tačiau buvo sučiuptas ir stipriai sumuštas. Karalius Liutprandas savo įstatymuose 724 m. nustatė: „Tas, kas meldžiasi prie medžio, kurį sodiečiai vadina kraujo medžiu (*sanguinum*, kitas skaitymas – *sanctivum*, t. y. šventasis medis), ar prie šaltinio, ar atnašauja stabams, ar užsiima užkeikimais, privalo atiduoti pusę savo turto“¹⁸. „Kraujo medis“ buvo vėlesniems interpretatoriams nesuprantamas ir suprantamas kaip šventasis medis, beje, pernelyg nenukrypstant nuo prasmės. Be didesnių abejonių, tai reiškia „krauju pašventą medį“, kaip kad darydavę prūsai. Pasak S. Grunau, prūsų dievai Patolas ir Patrimpas be saiko mėgė žmonių kraują, ir jis būdavo jų garbei liejamas prieš šventąjį Rikojoto ąžuolą (BRMŠ, II t., p. 112). ąžuolas ar šventasis medis turi būti pašventintas, kad jame apsireikštų dievybė. Apie tai pasakoja M. Pretorijus – medis šventu tampa tada, kai prie jo vaidila pasninkauja, meldžiasi, atlieka tam tikras aukas. Tada medyje stipriu ošimu ir kraupiu murmesiu apsireiškia į jį nusileidusi dievybė. Jei dievas įnoringesnis, reikia paties vaidilos kraujo aukos (jis sudrasko savo krūtinę), jei ir tada dievas neatsiliepia, vaidila turi atnešti savo vaiko kraujo ir juo apšlakstyti

¹⁸ Paulus Diakonus und die ubrigen Geschichtschreiber der Langobarden. – Berlin, 1849. – P. 247-248.

medį (LPG, p. 530). Ožio aukojimas yra plačiai žinomas baltų, ypač sūduvių, ritualas. Aukojant ožį, į ugnį metama (dievams paskiriama) kaip tik galva, plg. Luko Davido pasakojimą iš jo „Prūsijos kronikos“ (1583 m.), kur aprašoma, kaip vyko šios apeigos. Pirmiausia prašoma dievų malonės ko nors maldaujančiam žmogui. Po to ožiui, kurio snukį apeigų metu stengtasi laikyti virš ugnies, galva nupjaunama ir sudeginama, o mėsa rituališkai verdama ir padalijama apeigų dalyviams (BRMŠ, II t., p. 283). Jei aukojime dalyvauja daugiau žmonių, apie ožį einama ratu, kaip minima „Sūduvių knygelėje“ (BRMŠ, II t., p. 147). Dainos ir maldos – būtina tokių apeigų dalis. Tad langobardų ožio galvos aukojimas atitinka tarp prūsų ir sūduvių paplitusius ritualus.

Turime ir išsamesnį langobardų ritualo aprašymą šventojo Barbato iš Benevento hagiografijoje. Tekste teigiama, kad tada, kai karalius Grimoaldas valdė langobardus, o jo sūnus Romualdas – samnitus, Benevente gyveno kunigas Barbatus, šventas vyras, garsėjantis savo darbais ir stebuklais. Langobardai, nors ir priėmę krikštą, tebesilaikė senųjų pagoniškų papročių ir lenkėsi gyvatės atvaizdui, užuot, kaip dera, meldėsi jos Kūrėjui. Be to, jie garbino ir, jų manymu, augusį prie Benevento miesto sienos šventą medį. Ant jo jie užkabindavo kailį, tada visi drauge raiti lenktyniaudavo, net žirgų šonus iki kraujo nudraskydami pentiniais, o prajodami pro medį atsigręžę mesdavo į kailį svaidomąsias ietis; už tai kiekvienas gaudavo po kailio atraižą ir ją sugrauzdavo.

Į priekaištus jie atsakydavę, kad toks esąs protėvių paprotys ir jis lavinąs karinius įgūdžius¹⁹. Vėliau, vienos miesto apgulos metu, langobardams praradus bet kokią viltį, Barbatus pareiškęs, kad jie turi grįžti prie krikščionybės ir mesti stabų garbinimą, ir tada tikėtis stebuklo. Taip ir atsitikę: priešas dėl nežinomų priežasčių nutraukęs apsiaustį, o Barbatus savo rankomis nukirtęs medį.

Taigi regime papildomų langobardų religijos bruožų: jie, be minėto ožio aukojimo, garbino gyvatę ir medį. Akivaizdu, kad toks kulto pavidalų derinys buvo įprastas Prūsijoje. E. Stelos kronikoje aprašoma, kaip sūduvių žyniai moko garbinti žalčius ir gyvates tarsi dievų tarnus ir pasiuntinius, sako, jog dievai gyvena giriose ir miškeliuose, aukoja ožius ir tiki, kad stipriausiuose medžiuose (dažniausiai ažuoluose) gyvena dievai, ir jų negalima kirsti (BRMŠ, II t., p. 22). S. Grunau kronikoje rašoma, kad prie šventojo Rikojoto ažuolo dievo Patrimpo garbei dideliame puode būdavo laikoma ir garbinama gyvatė (BRMŠ II, p. 104 ir kt.). Jonas Maleckis-Sandekis 1551 m. apibendrindamas teigia, kad sūduviai „aukvoja ožį ir garbina žaltį“ (BRMŠ, II t., p. 207). Visų panašių liudijimų nesuminėsime, bet šie kultai būdingi prūsams, lietuviams – ir langobardams.

Giraičių ir žalčių garbinimas – apskritai stereotipinis baltų religijų apibūdinimas autorių krikščionių tekstuose. Ožio aukojimas, aprašytas XVI a. šaltiniuose, irgi visapusiškai artimas langobardų apeigoms (ožio galva, giedojimas, šokis, ratas).

Dar įdomesnis – langobardų žirgų lenktynių ritualas ir iečių svaidymas į kailį. Koks tas kailis – neparašyta, bet labai tikėtina, kad tai ožio kailis, gal – paaukoto ožio, bet mums dabar tai nėra svarbu. Visi šie elementai žinomi iš prūsios tradicijos.

Apeiginio pobūdžio lenktynės žirgais buvo labai tvirtai Prūsijoje įsigalėjęs ritualas. Jau IX a. pab. Vulfstanas mini raitelių lenktynes kaip šermenų ritualo sudedamąją dalį, kai lenktyniaudami mirusiojo gentainiai išsidalija jo turtą (BRMŠ, I t., p. 168-169). S. Grunau raitelių lenktynes pamini kaip ritualą

¹⁹ Ten pat. – P. 248-249.

kilmingumui nustatyti (BRMŠ, II t., p. 94). „Sūduvių knygelėje“ (1520-1530) kalbama apie mirusiojo išlydėjimą iki kaimo ribos: lydi raiteliai iškeltais kardais, mojuodami jais ore ir vaikydami pekolius, velnius. Per laidotuves raiteliai lenktyniaudami joja iki kaimo ribos, kur įkastas stulpas, ant kurio padėtas šilingas, ir pirmasis prijojęs jį pasiima (BRMŠ, II t., p. 152-153; plg. J. Maleckio liudijimą BRMŠ, II t., p. 211). Šie ritualai nemažai nagrinėti, bendra nuomonė jau nusistovėjusi. Lenktynės, skirtos mirusiojo turtui išsidalyti, kad vėlė neturėtų prie ko prisirišti, dėl ko grįžti, raiteliai su nuogais kardais baido piktaşias oro dvasias pykuolius, kurios, kaip ir visos piktosios dvasios, ypač pavojingos virsmo metu, ką jau kalbėti apie laidotuves.

Langobardų lenktynės, svaiddant ietis į kailį, pakabintą ant šventojo medžio, gali būti interpretuojamos kaip kažkokios kalendorinės ar vaisingumo apeigos, gali būti aiškinamos ir kaip karinis žaidimas, susipynęs su ritualu. Tai, kad ritualas čia buvo dangstomas karinio žaidimo priedanga, pernelyg stebinti neturėtų. Viešos pagonybės toleravimas vis vien turėjo ribas, o juk šios ritualinės žaidynės buvo atliekamos prie miesto sienos, t. y. visų Benevento gyventojų aki-vaizdoje. Raktas šiam žaidimui – po jo sekęs kailio (tikriausiai ožio) atraižų pasidalijimas ir „suriėjimas“. Iš esmės tai – komunija. Lygiai taip pat paaukotą ožį turėdavo suvalgyti rituale dalyvavę sūduviai.

Panašiai ir kailis, ir su juo susijusios dalybos užfiksuotos M. Pretorijaus veikale „Prūsijos įdomybės“, kur autorius aprašo savo kolegos pastoriaus slapčiomis stebėtą ritualą, vykusį palei Šyšos upę, skiriančią Prūsiją nuo Žemaitijos. Žemaičių pusėje augo ažuolas, už kelių žingsnių stovėjo akmuo, o netoliese buvo iškelta aukšta kartis su išskleistu ožkos kailiu. Karties viršuje buvo kuokštas iš įvairių rūšių javų bei žalumynų. Į apeigas susirinko joms vadovavęs vaidila (*Weydulutt*) ir gyventojai iš aplinkinių kaimų. Ritualo metu vaidila meldėsi ir aukojo, po to jaunimas, susiėmęs rankomis, šoko apie ažuolą ir kartį. Šokis baigėsi, kai vaidila, iškėlęs kaušelį su gėrimu, jį išgėrė ir palietė kartį; tada visi prišoko, pagriebė kartį, ir vaidila labai taupiai išdalijo visiems po kuokštelį žalumynų, o ožkos kailį pasiėmė pats. Vėliau visi susėdo apie ažuolą ir akmenį. Vaidila, ant akmens pasitiesęs kailį ir ant jo atsisėdęs, sakė kalbą, pasakojo apie jų kilmę, senuosius papročius ir tikėjimus, minėdamas Perkūną ir Žemyną; paskui prasidėjo puota, užtrukusi tris dienas. Atrodo, kad ceremonija buvo skirta Kurko, maisto ir gėrimo dievo, garbei. Apskritai teigiama, kad toks ožkos kailis būdavo keliamas prieš pradedant žiemkenčių sėją (LPG, p. 539-540).

Galbūt langobardų ritualas prie Benevento yra vieno ir kito ritualo sintezė – ožio aukojimas ir valgymas susiliejęs su ritualiniu kailio pasidalijimu. Svaidomosiomis ietimis irgi galėjo būti baidomos piktosios dvasios, bet tai nekeičia esmės: ožio kailio dalijimasis, ožio galvos auka, prie šventojo medžio atliekamos apeigos, medžio pašventinimas krauju, šokis apeigų metu, raitelių lenktynės kaip ritualo dalis – visa tai langobardų religinius ritualus labai suartina su mums žinomais liudijimais apie prūsų ir ypač sūduvių apeigas.

Išvados

Pripažįstant faktų apie langobardų pagonybę trūkumą, mus pasiekusių liudijimų ir prūsiškos medžiagos panašumas vis dėlto leidžia daryti prielaidą, kad langobardų religiniai ritualai, ypač susiję su ožio aukojimu, medžio ir gyvates/žalčio garbinimu, rodo jų artimus kontaktus su Prūsija, gal net konkrečiai su sūduviais ar sembais.

Visi istoriniai ir geografiniai aprašymai nėra tokie svarbūs, kaip šie religinių ritualų sutapimai. Vardai gali sutapti atsitiktinai, langobardų teritorijų pavadinimai gali tik formaliai priminti baltiškų vietovardžių skambesį, bet tai, kad šie sąskambiai atsikartoja įvairiose sferose, verčia susimąstyti, ar langobardų apsistojimas Galindoje nebuvo pakankamai ilgalaikis, jei jie, atrodo, perėmė vietinius vakarų baltų religinius ritualus. Jei sutampa religinio kulto formos, naujai nušvinta ir kiti panašumai, kuriuos čia aptarėme, remdamiesi vien langobardų legendų hermeneutika. Ir langobardų vardas tikriausiai atspindi Bartos žemės (Bartijos) vietovardį ir joje gyvenusių bartų gentvardį. Tai leidžia kiek kitaip žiūrėti į germanų-baltų genčių santykius ankstyvuoju periodu. Iš naujo tektų kelti ar bent nepamiršti klausimo apie lemovius, Lamatą, ir sutikti, kad germanų-baltų artimi ryšiai Baltijos pakrantėje – tema, kurią mes patys atmetėme dėl ideologinių, tautinių priežasčių. Germanų ten būta. Langobardai Pabaltijyje nepaliko akivaizdžių ar kultūrą permodeliavusių pėdsakų, tačiau jų galima ieškoti tose archeologinėse kultūrose, kurios ūmai išnyksta, nepalikdamos ženklų. Išsikraustymo reiškinių, pvz., primena centrinė Lietuva su II a. ištuštėjusia teritorija.

Langobardų buvimas prie Baltijos galėjo paveikti aplinkines baltiškas gentis, jas supurtyti kaip karinis, ideologinis iššūkis, tačiau greičiausiai dėl langobardų vinilų pradinio negausumo vargu ar galėjo vykti perversmai ir istoriniai lūžiai. Greičiau tai buvo sąlygiškai taikusias sugyvenimas. Jų liudytų langobardų ritualų visiškai prūsiškos formos – toks kulto „skolinimas“ įmanomas tik patekus į religinę prūsų orbitą, asimiliavusis. O gal – tai ne mažiau įtikėtina prielaida – ožius prie Benevento sienų aukėjo sūduviai ar sembai, iškeliaavę su pačiais langobardais, lygiai taip, kaip dalis langobardų, tapę bartais, tikriausiai liko Prūsijoje.

Langobardai dėl savo negausumo nuo pat pradžių buvo priversti sudarinėti sąjungas ir neįprastus vidinius junginius – prisiminkime beteisių vergų priėmimą į langobardų gentį; vergai daugiausia buvo karo belaisviai, t. y. svetimtaučiai. Be to, kalbėdami apie Tautų kraustymosi epochos pradžią Šiaurėje, neturime suvokti tautos taip, kaip ji suprantama nuo XIX a. Lietuvoje XVI a. buvo manoma, kad tautą sudaro bendras tikėjimas, teritorija, kalba – tokių tautų būta ir joms kraustantis. Apie genomą ar plaukų spalvą niekas tada neklaušinėjo, o tautoms jungiantis, sąveikaujant, vedant ar nuotakas iš kaimynų grobiant, prisijungiant smulkias kiltis ar joms savanoriškai jungiantis, įtraukiant į gentį kitakilmį luomą, niekas jos grynumu pernelyg nesirūpino. Tai buvo neįmanoma – jei tauta judėjo, etninio grynumo išlaikyti ji negalėjo. Po dviejų pralaimėtų ar trijų laimėtų mūšių tekdavo spręsti klausimą apie naujų karių, sąjungininkų paieškas, samdymą, vienijimą jėga.

Legendinė langobardų istorija toli gražu nėra legendų apie Videvutį ir Bruntenį kopija (ar atvirkščiai), tačiau įtikėtina, kad šios legendinės tradicijos susijusios. Kai kurie Lietuvos metraščių pateikiamos tradicijos elementai gali būti kildinami iš langobardų, bet šiuo atveju sąsajų daug mažiau. Vis dėlto Pauliaus Diakono „Langobardų istorija“ piešia įvykius, chronologiškai ankstyvesnius, nei vaizduojami E. Stelos ir S. Grunau kronikose. Bent jau dalis langobardų legendinių nuotykių vyksta prie Baltijos, tarp Vyslos, Prėgliaus ir Nemuno, kol čia IV–VI a. pasirodė gentys, dalyvavusios Tautų žygyje prieš Romos imperiją. Langobardai į naujas teritorijas tikriausiai išėjo drauge su jomis (jei tai buvo herulai, gepidai) ar kiek anksčiau.

Neaišku, kiek langobardų atsikraustymas į Baltijos pietinį pakraštį ir siužetinis pasakojimas apie jį „Langobardų istorijos“ legendinėje dalyje paveikė kai

kurias E. Stelos ir ypač S. Grunau legendų dalis. Ir ar kimbrai-skandai iš Skandinavijos nėra tie patys skandai-langobardai, vėliau jau žodinės tradicijos pritaikyti prie V–VI a. realijų ir kito religinio legendinio konteksto? Gal atsikraustymas iš jūros – labiau „langobardiškas“ pasakojimas, o E. Stelos „žemyninė“ versija – labiau baltiška?

Minimali išvada – langobardų ir Vakarų baltų sąveika ankstyvuojų Tautų kraustymosi laikotarpiu neatmestina. Kartais gana intensyvi ir paliekanti pėdsakus, abipusė. Bendravimo žymę langobardai paliko bartų, Bartijos varduose, o prūsai ir tikriausiai sūduviai, gal ir galindai – langobardų pagonybės reliktuose, ožio aukojimuose, medžio bei žalčio-gyvatės kulte, išlikusiame ir VII–VIII a. Šiaurės Italijoje.

Santrumpos

BRMŠ I – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. T. I: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos. Sudarė N. Vėlius. V., 1996.

BRMŠ II – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. T. II: XVI amžius. Sudarė N. Vėlius. V., 2001.

LPG – Mannhardt W. Letto-Preussische Gotterlehre. Riga, 1936.